

1648-1679 Tarihli 3a ve 3b Numaralı Kırım Kadıasker Defterlerinin Tanıtımı

Sema AKTAŞ SARI
Sakarya Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Yeniçağ Tarihi Anabilim Dalı
Yüksek Lisans Öğrencisi
aktassari@gmail.com

Özet

Osmanlı Devleti'nde olduğu gibi Kırım Hanlığı mahkemelerinde de verilen kararların ve tutulan kayıtların toplandığı defterler, kadı sicilleridir. Devlet adamlarının, savaşların ve kahramanların arkasında kalan sessiz topluluğun tarihi sayılabilecek siciller, ait olduğu coğrafyaya dair birinci elden veriler sağlamaktadır. Belgeler değerlendirildiğinde sosyal, ekonomik, idari ve hukuki olarak genel bir tablonun yanı sıra ayrıntılı ve otantik bir resim elde etmek mümkündür. Bu çalışmada Kırım Hanlığı tarihi ve kültürü açısından büyük önem taşıyan kadı kayıtlarından iki defterin tanıtımının yapılması suretiyle, bu sahada yapılan çalışmalara bir katkı sağlanması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kadı, Şer'iyye Sicili, Kırım, Mahkeme.

1648-1679 Dated 3a and 3b Crimean Khanate Court Registries

Abstract

The documents in which the decisions and the records held in Crimean Khanate are the kadi registers as in the Ottoman Empire. These records provide first hand information and impressions of the public behind the all those statesmen, wars and heroes on the region where it belongs. When these documents are examined, it is possible to obtain information about social, economic, administrative and legal status as well as detailed and authentic lifestyle information. In this research which introduces two Muslim Court Registries that are significant in the history and culture of The Crimean Khanate, it is aimed to make contribution to studies in this field.

Keywords: Kadi, Shar'ia Register, Crimea, Court.

GİRİŞ

“Yedi kapılı Teb şehrini kuran kim?
Kitaplar yalnız kralların adını yazar.
Yoksa kayaları taşıyan krallar mı?
Bir de Babil varmış boyuna yıkılan,
kim yapmış Babil'i her seferinde?
Yapı işçileri hangi evinde oturmuşlar
altınlar içinde yüzen Lima'nın?
Ne oldular dersin duvarcılar
Çin Seddi bitince?”

Bertolt Brecht

Bertolt Brecht'in kralların, komutanların, yenilgi ve zaferlerin değil de arka planda bulunan sessiz topluluğun tarihinin neden bilinmediğini sorguladığı şiirinde “Sezar, Galyalıları yendiğinde yanında bulunan aşçısı kimdi? Gemileri battığı zaman İspanyalı Filip ağlarken yanında kimler vardı?” gibi sorularına cevap vermek güçtür. Ancak incelediğimiz 3a ve 3b numaralı Kırım şer'iyye sicillerinden biliyoruz ki Kırım hanı Moskova seferinden döndükten sonra kime at hediye vermiştir, hangi kölesini

azat etmiştir, çaşnigirbaşı kimdir, hangi vakfa Kur'an bağışlamıştır, kızının mehri kaç bin altındır, nerelerde cami, medrese ve han yaptırmıştır sorularının cevapları mevcuttur. Bununla birlikte hanın tebaası ne yer ne içer, nasıl geçinir, hangi mesleklerle uğraşır, kaç çocuğı vardır, ne tür evlerde oturur, nasıl evlenir ve boşanır, öldüğünde mirası nasıl pay edilir, serveti nelerden oluşur, gece üç ortak komşusunun tarlasına girip lahanalarını gizlice toplarsa sonucu ne olur? sorularının cevaplarını verebilmek mümkündür.

Amacımız, işaret edilen sessiz topluluğun idari, iktisadi, sosyal ve kültürel yaşamına dair soruları genişletmek ve cevapların izini mahkeme kayıtlarında sürmektir. 1648-1679 tarihli 3a ve 3b numaralı defterleri incelemekteki nedenimiz, diğer defterler cilt sırasına göre çalışılmış veya halihazırda çalışılıyor olduğundan tekerrür bir çalışma yapmamaktır. Ayrıca 3. cilt, geniş bir zaman dilimini ve farklı kadınların kayıtlarını kapsadığı için daha zengin verilere ulaşmak mümkündür.

Osmanlı mahkemelerinde verilen kararların ve tutulan kayıtların toplandığı defterler kadı sicilleridir. Bu defterler, kadınların naibleri tarafından tutulmakta ve çeşitli türden belgeleri içermektedir¹. Osmanlı Devleti'nde olduğu gibi Kırım Hanlığı'nda da insanlar arasındaki her türlü hukuki ilişkilere dair kayıtları içeren defterlerde aile, toplum, ekonomi, hukuk gibi birçok alanda veriler bulunmaktadır. İncelenen belgelerden toplumun yanı sıra şahsın ismi, unvanı, cinsiyeti, dini, yerleşim yeri, medeni hali, evlenmesi, eş sayısı, çocuk sayısı, çocukların cinsiyeti ve yaşları, boşanma sebepleri, boşanmayı kimin talep ettiği, mal varlığı, mesleğı, toplumsal statüsü, mehir miktarı ve nafaka talebi gibi birçok veriye ulaşılabilir.

1. Kırım Sicillerinin Bulunması ve Üzerine Yapılan Çalışmalar

Her arşiv kaynağının bir hikayesi olduğu gibi şer'iyeye sicillerinin de kaydedildikleri dönemden itibaren günümüze kadar olan tarihsel yolculuklarını içeren kendilerine ait bir geçmişi ve serüveni vardır. Toplamda 121 defter vardır ve Rusya St. Petersburg Kütüphanesi'nde Otdel Rukopisey Rossiyskoy Natsionalnoy Bibliotek (ORRN), Fond 917'de bulunmaktadır². Türkiye'de ise Kırım Hanlığı kadı sicillerinin macerası 1996 yılından itibaren başlamıştır. Hanlık sicillerini Türk akademi camiasına tanıtan Halil İnalçık'tır³. İnalçık'ın "Kırım Hanlığı Kadı Sicilleri Bulundu" isimli makalesinde anlattığına göre; hanlığa ait bazı belgelerin Kırım'da Gaspıralı Kütüphanesi'nde bulunduğunu Hakan Kırımlı'dan öğrenmiştir. 1994 yılında Kırım'a gittiğinde kütüphane müdürü Naciye Tairova, 61 ciltlik tarih sırasına göre yapıştirılmış olan defter koleksiyonunu kendisine göstermiştir. Edindiğı bilgiye göre defterler 1944'te Kırım Tatarlarının toplu olarak sürgün edilmesi sırasında Tatarlara ait her türlü kültür kalıntılarıyla beraber Ruslar tarafından yok edilmeye çalışılmıştır. Bunun üzerine kurtarılan siciller Kırım Devlet Arşivi'ne getirilmiştir. Arşiv müdürü, 1992'ye kadar muhafaza edilen defterlerin kaloriferi tarafından ocağı atılıp yakıldığına şahit olmuş ve yakılmaktan kurtarılan ciltlerin Kırım müzesine verilmesini sağlamıştır. Defterler, müzeden Gaspıralı Kütüphanesi'ne gönderilmiş ve 1992'den itibaren koleksiyon buraya ait olmuştur. Bir kopyası Ukrayna Arşivi'nde bulunan ve 1995'te T.C Dışişleri Bakanlığı tarafından getirilen koleksiyonun mikrofilmlerinin bir kopyası da Bilkent Üniversitesi Halil İnalçık Kütüphanesi'nde bulunmaktadır⁴. Daha sonra diğer bir kopya da İSAM'da araştırmacıların hizmetine sunulmuştur.

Belgeler Türkiye'ye kazandırıldıktan sonra birçok araştırmacı bu konuya eğilmiş ve siciller hakkında yeni sayılabilecek bilgiler ortaya koymuştur. Halil İnalçık'ın ardından Ahmet Nezih Turan⁵, Ahmet Cihan-Fehmi Yılmaz⁶, Nuri Kavak⁷ gibi Kırım sahasında uzman kişiler tarafından siciller farklı yönleriyle ele alınmıştır. Siciller yüksek lisans ve doktora öğrencileri tarafından da son yıllarda çalışılmıştır. İlk çalışma 2006 yılında Zeynep Özdem tarafından yüksek lisans tezi olarak hazırlanan

¹ Yunus Uğur, "Şer'iyeye Sicilleri", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Cilt 39, İstanbul 2010, s. 8.

² Ahmet Cihan, Fehmi Yılmaz, "Kırım Kadı Sicilleri", *İslam Araştırmaları Dergisi*, S. 11, İstanbul 2004, s. 131.

³ Halil İnalçık, "Kırım Hanlığı Kadı Sicilleri Bulundu", *Belleten*, C. LX, S. 227 (Nisan), Ankara 1996.

⁴ İnalçık, "Kırım Hanlığı Kadı Sicilleri Bulundu", s. 166-167.

⁵ Ahmet Nezih Turan, "Kırım Hanlığı Kadı Sicilleri Hakkında Notlar", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, S. 9, İstanbul 2003.

⁶ Ahmet Cihan, Fehmi Yılmaz, "Kırım Kadı Sicilleri", s.131-176

⁷ Nuri Kavak, "Kırım Hanlığı Şer'iyeye Sicilleri ve Muhtevası Üzerine", *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 7, Isparta 2008.

Kırım Karasubazar'da Sosyo-Ekonomik Hayat (17. Yüzyıl Sonlarından 18. Yüzyıl Ortalarına Kadar) isimli tezdır⁸. Siciller üzerinden yapılan çalışmalara Nuri Kavak⁹, Ömer Bıyık¹⁰, Dilek Çelik¹¹ ve Fırat Yaşa¹² tarafından yapılan doktora ve yüksek lisans tez çalışmaları örnek verilebilir. Toplamda 121 cilt olan ancak şu anda 61 adedi Türkiye'de bulunan defterlerin birinci cildinden başlamak üzere transkripsiyon, tahlil ve tanıtım çalışmalarını lisansüstü öğrencilerine çalıştırmaya başlayan kişi ise Yücel Öztürk'tür¹³.

2. 3a ve 3b Numaralı Defterlerin Maddi Tanıtımı, Ait Olduğu Dönem ve Kapsamı

Tarafımızdan incelendiği haliyle defter Türkiye'de bulunan dijital kayıtlarında 3a ve 3b şeklinde ikiye ayrılmış durumdadır. Kapak kısmı mahiyetinde olan her iki defterin ilk sayfaları Rusça'dır. Osmanlı Türkçesi ile yazılı toplamda 90 varak bulunmaktadır ve her iki defterin başında bulunan Rusça yazılı sayfalar Rus arşivcileri tarafından hazırlanmış olmalıdır. Burada ilk defterin 3a olduğu yanlışına düşünülmektedir ancak transkript edildikçe tarihler incelenmiş ve aslında 3b defterinin ilk defter olduğu tespit edilmiştir. Aynı şekilde aslında bunların okunduğunda içeriğe ve tarihlere göre birbirlerinin devamı olan iki defter olduğu anlaşılmıştır. Son varak olan 90. varak defterlerin ilk sayfasıdır ve kayıtlı tarih Şa'ban ayı 1057 yılına (Miladi Eylül 1647) aittir. İlk varığın birinci hükmünde bir tarih verilmemiştir, varığın yarısı da silik ve karanlıktır. Orijinali de yırtık olmalıdır. İkinci varakta tespit edilen tarih Zilkâde 1060 (Miladi Ekim/Kasım 1650)'dir. Aslında birbirlerinin devamı olan 3a ve 3b defterlerinin sonu, baş tarafı olmalıdır. Ancak Arap alfabesinin ve Osmanlıca Türkçesi'nin sağdan sola yazılıyor olmasını dikkate almamış olan Rus arşivciler tarafından yanlış olarak verilen numaralandırma, Türk araştırmacılar tarafından da devam ettirilmiştir. Elimize ulaşan kopya mikrofilmlerde alfabenin mantığına ve sicillerin içerik gidişatına göre bir düzenleme yapılmadan defterler aynı biçimde kaydedilmiştir. Koleksiyonun diğer defterleri de ayrıntılı olarak incelendikten sonra araştırmacılar tarafından tekrar bir düzenleme yapılması zorunluluğunun ortaya çıktığı açıktır.

Tablo I: Kırım Şer'iyeye Sicili 3a ve 3b Numaralı Defterler

Sıra	Defter Numarası	Defterin Tarihi	Varak Sayısı
1	3b Defteri	H. 1060-1058/ M. 1648-1650.	52
2	3a Defteri	1057- 1067/ M. 1656-1679	38

Yazıların birden fazla katip tarafından tutulduğu anlaşılmaktadır. Çünkü aynı sayfada dahi yazım tarzlarının değiştiği gözlenmektedir. Yer yer kayıtlarda okumayı zorlaştıran silik, karalı, oldukça küçük ve düzensiz yazılmış kısımlar vardır. Bazı kelimeler tekrar tekrar yazılmış, bazıları ise yanlış yazıldığı için üzerine çizgi çekilmiştir. Çok olmamakla birlikte yarım veya eksik hükümler bırakılmıştır. Yazı dilinde Türkçe, Farsça ve Arapça kelimeler karışık olarak kullanılmıştır. Örneğin hırsızlık veya çalmak kelimesi için, uçarlamak, sirka etmek ve hafiyeten almak gibi farklı dilde ve üslupta kelimeler tercih edilmiştir.

Bütün sicil defterlerinin başında genellikle dili Arapça olan *dibace* yani bir giriş kısmı vardır. Burada Allah'ın, peygamberin ismi geçmekte, daha sonra sicili tutan kadının ismi ve unvanı kaydedilmektedir.

⁸ Zeynep Özdem, *Kırım Karasubazar'da Sosyo-Ekonomik Hayat (17. Yüzyıl Sonlarından 18. Yüzyıl Ortalarına Kadar)*, TTK Yayınları, Ankara 2010.

⁹ Nuri Kavak, *Kırım'ın Karasu Kazası 1683-1744 (Şer'iyeye Sicillerine Göre)*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2008.

¹⁰ Ömer Bıyık, *Osmanlı Yönetiminde Kırım (1600-1774)*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2014.

¹¹ Dilek Çelik, *67 A 90 Nolu ve 1017-1022 (1608-1613) Tarihli Kırım Hanlığı Kadıasker Defteri (Tahlil ve Transkripsiyon)*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya 2011.

¹² Fırat Yaşa, *67 A 90 numaralı (Dördüncü Cilt), 1061- 1062 Tarihli Kadıasker Defterine Göre Kırım'da Sosyal ve Ekonomik Hayat*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya 2014.

¹³ Sakarya Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Sakarya.

Çoğu zaman da sicili tutan kadının atama beratı veya buyrultusu da defterin başına yazılmaktadır¹⁴. Bizim defterimizin ilk varakları eksik olduğu için böyle bir bölüm yoktur; ancak siciller okundukça Osmanlı Devleti'ne ve Kırım Hanlığı'na bağlı kazaların isimleriyle birlikte bazı kayıtlarda kadı isimlerinin de geçtiği tespit edilmiştir. Örneğin Bahçesaray'da Kuba'da Sehrab Efendi mahallesine ismi verilen Sehrab Beg, aynı zamanda Bahçesaray'da kadılık yapmış, bölgenin ileri gelenlerinden bir şahıstır¹⁵.

Defterin 3a ve 3b şeklinde bölündüğü bir durumda biz transkripsiyon yaparken yaygın olarak kullanılan biçimiyle her varağı kendi içinde a ve b şeklinde ayırmadık. Defterdeki kayıtlara baştan sona kadar devam eden bir numaralandırma da vermedik. Bunun yerine örneğin 3a defteri 75. varakta bulunan İslam Giray Han'ın mushaf-ı şerif vakfetmesini konu alan kayıttan bahsedilecekse varakta bulunan toplam 8 hükümden 2. sırada yer alan bu kayıt için 3a/75-2. şeklinde bir numaralandırmayı uygun gördük. Yani her varak kendi arasında ve tam bir sayfa şeklinde değerlendirilmiştir.

Türkiye'de Kırım Hanlığı kadı sicilleri veya Kırım Hanlığı şer'iyye sicilleri olarak bilinen defterler, araştırmacılar tarafından kaynak olarak işaret edilirken çoğunlukla bu isimlendirme kullanılmaktadır. Koleksiyonun Rusya arşivinde bulunduğu haliyle ismi Otdel Rukopisey Rossiyskoy Natsionalnoy Bibliotek (ORRNB) Fond 917 şeklindedir. Bu isimlendirmeyi kullanan araştırmacılar da mevcuttur. Dolayısıyla araştırmacıların kendilerine özgü bir dipnot gösterme yöntemi benimsediği gözlemlenmektedir. 3a ve 3b numaralı defterlerin ilk sayfalarında belgelerin isimleri *Kadiasker Defterleri* şeklinde geçmektedir. Bizim tercih ettiğimiz dipnot düşme ismi ise *KKD* biçiminde olmuştur.

3. 3a ve 3b Numaralı Defterlerin Belge Tasnifleri ve İçerikleri

Kırım Kadı Sicilleri ve incelediğimiz 3. numaralı defterler idari, sosyal ve ekonomik hayata dair oldukça zengin veriler içermektedir. Kırım hanının Salacak'ta yaptırdığı vakıf hamamı kaydından hemen sonra Kaçı Nehri'nde bir adamın, kendisine emanet edilen bir atı, sarhoş olup uçurumdan düşürmesi sonucunda dava edilmesini, kendisine kahpe diye hakaret edildiği için mahkemeye başvuran bir kadının şikayetini veya 3 kuruşluk alacağını mahkemeye kaydettirmeye gelen Dimitri'nin kaydını görebiliyoruz. Defterin incelenmesiyle ortaya çıkan konular analiz edildiğinde Kırım Yarımadası'nın idari yapılanması, sosyal- ekonomik hayatı ve folklorik yapısına dair sadece tarih bilimi açısından değil sosyolojik açıdan da gözlem ve değerlendirme fırsatını bulabileceğimiz veriler ortaya çıkmıştır. Bu veriler tasnif edilerek hüccet, i'lam ve diğer belge türlerinden de örnekler verilerek açıklanmaya çalışılacaktır. Defterlerin transkripsiyon, fihrist ve katalog çalışması için bakınız¹⁶.

3.1. İdari Nitelikli Kayıtlar

Kırım Hanlığı'nın Osmanlı'ya bağlı bir devlet haline gelmesi, Kefe ve çevresinin fethinden sonra gerçekleşmiştir¹⁷. Osmanlı'ya bağlı olmakla birlikte kayıtlardan anlaşılmaktadır ki Han'ın kendisine ait bir idari ve adli yapılanması mevcuttur. Bununla birlikte her iki devletin teşkilatlanma yapıları oldukça benzerdir. Osmanlı Devleti'nde görülen kadı ve sultan arasındaki hiyerarşik ilişki biçimi Kırım Hanlığı'nda han ve kadı arasında da görülmektedir. Kadı, mahkeme görevlileri Osmanlı tarafından atanan Kefe sancağı ve bu sancağa bağlı kazalar istisna olmak üzere hanın kazada bir nevi temsilcisi ve en yetkili amiridir. Bu nedenle idari konularda Hanlıktan gelen emir ve tezkireler doğrudan kadıya hitaben yazılır, kadı bunları gerekli kişilere ve ahaliye iletirdi. Aynı zamanda cami, medrese, tekke, hamam gibi dini ve sosyal kurumlarda görev yapan imam, müezzin, hatip, müderris, vakıf mütevellisi ve katibi gibi yetkililerin atanması, azledilmesi ve aralarında meydana gelen anlaşmazlıkların

¹⁴ Ahmet Akgündüz, "İslam Hukukunun Osmanlı Devletinde Tatbiki: Şer'iyye Mahkemeleri Ve Şer'iyye Sicilleri", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, S. 14, Ankara 2009, s. 24.

¹⁵ KKD, 3b/30-1

¹⁶ Sema Aktaş Sarı, *1648-1679 Tarihli 3a ve 3b Numaralı Kadıasker Defterlerine Göre Kırım'da Sosyal ve Ekonomik Hayat*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya 2016.

¹⁷ Yücel Öztürk, *Osmanlı Hakimiyetinde Kefe 1475-1600*, Bilge Kültür Yayınları, İstanbul 2014. s. 70.

giderilmesi gibi konularda kadının merkeze arz yetkisi mevcuttu¹⁸. Tüm bu işlemler sicillerde kayıt altına alınmıştır. İdari nitelikli kayıtlar, emr-i şerif, tezkire-i şerif, merkezden atanan imamı köylünün kabul etmemesi, vakıf hamamı tamiri ve benzeri işler için masraf hesaplanması, hanların yaptırdığı vakıflara müteveli, imam, müezzin ve görevli atamaları ve zimmileri ilgilendiren metropolitlik akçesi ile ilgili belgeleri içermektedir. Toplamda 39 kayıt mevcuttur. Vakıflarla ilgili kayıtları sadece görevli atamalarını, azilleri ve masrafları ilgilendiren idari nitelikli belgeler olarak değerlendirmek eksik olacaktır. Çünkü bunlar, malını vakfetme kısmı ile sosyal, vakıflardan borç alma yönüyle de ekonomi konularını ilgilendiren belgelerdir.

Defterde Han ailesi ile ilgili önemli idari belgelerden birisi Gözleve’de bulunan ve Devlet Giray Han tarafından yaptırılan caminin harap olmuş bina ve vakıflarının tamiri, vakfa müteveli tayini ve imam, kayyum, katip atanması ve azillerinin müteveli eline verilmesi için İslam Giray Han tarafından 1650 yılında kadıya gönderilen emr-i şeriftir¹⁹. Benzer şekilde İslam Giray’ın kız kardeşi Uluhan Sultan’ın validesinin borçlarına karşılık terekesinden gayri menkul ayrılmasına dair tezkire-i şerifi doğrudan Han ve ailesi tarafından gönderilmiş dikkate değer idari bir belgedir²⁰.

Ayrıca belgeler analiz edildiğinde kayıtların geçtiği yıllara ait, Kırım’ın idari birimleri olan kaza, köy, kasaba, mahalle ve sokak isimleri; coğrafi mevkiler, ziraat alanları ve nehirlerin isimleri tespit edilmiştir.

3.2. İktisadi Nitelikli Kayıtlar

Kadı, şehrin iktisadi hayatında ve insanlar arası ekonomik ilişkilerden kaynaklı sorunların mahkemeye yansıdığı aşamada önemli görevler üstlenmiştir. Bu görevleri neticesinde alınan kararlar ve adli cezai uygulamalar kayıtların çoğunluğunu oluşturmaktadır. Bu belgeler; ev, dükkân, değirmen, bağ-bahçe, tarla gibi her türlü gayrimenkullerin alış ve satışı, alacak-verecek ilişkisi, görevlendirme ücreti, borçlanma, borçların ve biten borcun kaydı, özellikle at ve diğer hayvanların alış-satış işlemleri, faiz, malın hibe edilmesi, kefil olma, rehin bırakma, rehin gösterme, rehin alma ve tazminat talepleri gibi mahkemeye sıkça yansıyan konuları içermektedir. Bunların yanında cariye alışverişinde paranın sahte çıkması ve altın zülflük ve sorguç gibi değerli malların satışını içeren münferit kayıtlar da bulunmaktadır. Defterlerde en fazla bu konulara ait kayıtlar yer almaktadır. Sadece alacak-verecek ilişkileri ve borçlara dair hüküm ve davaların sayısı 149 adettir. Kırım Yarımadası’nda bulunan Bahçesaray, Kefe, Karasu, Mankub ve Gözleve şehirleri sicillerde ismi sıklıkla geçen canlı ticaret ağına sahip şehirlerdir. Canlı ve nakit paranın dolaşımının sağlandığı ekonomik hayatın mahkeme kayıtlarına yansması da kaçınılmaz olmuştur. Bunlar her zaman borcun ödenmemesinden, eksik ödenmesinden veya inkar edilmesinden kaynaklı belgeler değildir. Kadı aynı zamanda noter görevi gördüğü için siciller, hem satışı yapılan malların hem de borçların ve alacakların kaydedildiği belgeleri de içerir. 1650 yılının Haziran-Temmuz ayında mahkemeye yansıyan kayda göre Süleyman isimli Yahudi, Moşe isimli Yahudi’ye 29 altın borcu olduğunu ve borcunu ödediğini artık borcu kalmadığını söylemektedir. Ancak Moşe bunun doğru olmadığını söylemektedir. 4. hükümden 13. hükme kadar bu iki zimmî arasındaki alacak verecek ilişkisi kayıtlara düşülmüştür. Moşe ve Süleyman’ın birbirlerini inkar etmeleri, şahit getirmeleri ve yemin etmeleri halinde devam eden davanın akıbetinin ne olduğu bilinmemektedir²¹.

Ticaretin yanında tarım ve hayvancılığın da oldukça gelişmiş olduğu Kırım coğrafyasında canlı hayvan, özellikle servet değeri taşıyan atlar, hayvancılığa dair mezra, arz, otar, otlak, dam, ahır, çayır, dar, kır, karaltı, koyun kışlası, yurt yeri, ambar, mera, kışla gibi gayri menkuller ile ev, dükkan, bağ, bahçe, tarla gibi gayri menkullerin satış işlemleri de sicillere yoğun olarak yansıyan iktisadi nitelikli belgelerdendir. Toplamda 72 adet kayıt bu kısma aittir. Evliya Çelebi’de özellikle verimli bağlarından dolayı adı geçen Balbek vadisinde bulunan bağlar ve bahçelerin²² yüksek fiyatlara alıcı bulunduğu bu belgelerden tespit

¹⁸Mehmet Beşirli, “385 Numaralı Harput Şer‘iyye Sicili’nin Tanıtımı ve Osmanlı Şehir Tarihi Açısından Önemi” , *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM)*, S. 10, Ankara 1999, s. 10.

¹⁹ KKD, 3b/13-2

²⁰ KKD, 3b/6-9

²¹ KKD, 3b/17-4

²² Evliya Çelebi, *Seyahatname*, Haz. Seyit Ali Kahraman, 7. Kitap, C. 2, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2011, s. 524.

edilmiştir. Yadibeg isimli zimmî Balbek'de bulunan ve sınırları kayıta belirtilen bağını Güldeste'nin vekili Usta Kenan'a 50 altına sattığını ve artık bağın sahibinin Güldeste olduğunu istediği gibi tasarruf edebileceğini şahitler huzurunda kaydettirmiştir²³. Örnekte olduğu gibi mülk satışlarını içeren belgelerin çoğunluğu hüccet²⁴ türünden kayıtlardır.

3.3. Sosyal Nitelikli Kayıtlar

Osmanlı şehirlerinde olduğu gibi Kırım Hanlığı'nda da kadınların çeşitli sosyal olayları çözüme kavuşturduğu bilinmektedir. Mahkemeye intikal eden hırsızlık olayları, kaybolan, emanet edilen yahut zarar verilen çeşitli hayvanların, eşyanın; tahıl ve tarla ürünlerinin dava edilmesi ve bunların kıymet talepleri; darp, cinayet ve diyet davaları, sınır anlaşmazlıkları, kendisine hakaret edilen kimselerin şikayetleri, zindandan adam kaçırma ve Müslüman olma gibi konular kadı tarafından görülüp sicillere kaydedilmiştir. Bu bölümü ilgilendiren toplam 97 kayıt tespit edilmiş olup 23 tanesi darp, cinayet ve diyet belgesi niteliğindedir. Bu tür belgeler, ait olduğu dönemin ve bölgenin sosyal yapısını ve bu yapının ortaya çıkardığı çeşitli aksaklıkları aydınlatması bakımından önemli ipuçları vermektedir.

Köylerde meydana gelen cinayet davalarında eğer katil bulunmazsa cinayetten tüm ahalinin sorumlu tutulduğu ve ödenecek diyetin de aralarında bölündüğü tespit edilmiştir. Buna kasâme²⁵ denilmektedir. Şeyh ili kazası Nurkadir köyünde meydana gelen cinayet vakasında Kara oğlu Mevlüt, Şah Mehmet'in kafasına taş ile vurarak öldürdüğünü itiraf etmiş ve böylece köy ahali suçtan kurtulmuştur²⁶. Alacak verecek kavgasında 1000 akçe alacağını alamayan Mehmet Beşe ise zimmi Savsatus'u odun yarmasıyla kulak tözüne vurup öldürdükten sonra mahkemede cinayeti itiraf etmiştir²⁷.

Tarım ve hayvancılığın yaygın olduğu yarımada da doğal olarak bu konulara dair suçlar da mahkemeye sık yansıyan vakalar arasındadır. Üç sene öncesinde atları Hacı Gazi'nin bahçesinde bıçaklanarak öldürülen Kutlu Saat'in davacı olacağını söylemesi üzerine Hacı Gazi'nin kardeşi Kaytas'ın, Kutlu Saat'e bir doru at vermesi karşılığında anlaşma sağlanmış ve yapılan sulh, mahkemede kaydedilmiştir²⁸. 1650 yılında mahkemeye yansıyan ortaklaşa yapılan hırsızlık vakası, tarladan ürün toplayıp çalma üzerindedir. Zorum Mirza'nın oğlu Aliş, mülkünden izinsiz toplanan lahanaları iki kişiden talep etmektedir. Lahanaların kıymeti ürünü tarladan toplayan asıl kişi olan Merdeş Sofi'ye hüküm olunmuştur²⁹.

3.4. Aile Yapısı İle İlgili Kayıtlar

İncelediğimiz defterde toplumun en temel sosyal yapı taşı olan aile ve aile hayatına dair mahkemeye intikal etmiş olan hukuki belgeler genel olarak şu konuları içermektedir: Evliliğin ispat edilmesi, evlilik sözleşmesi, nişan bozulması, boşanma hücceti, akrabalık bağının tespiti, çocuklara ve eşe nafaka verilmesi; mehir talep etme, hibe etme, m iktarının belli edilmesi, teslim alınması, kaydedilmesi ve mehirle ilgili çıkan diğer sorunlar; miras ve veraset davaları, tereke taksimleri, terekeden mal teslimi, terekeden borcun talep edilmesi ve borç ödenmesi, kimsesi olmayanların terekесinin beytülmal'a kalması; kişilere çeşitli işlerini kendi adına yürütmesi için mahkemede vekil tayin edilmesi, vasi tayinleri, vasilikten beraat etme, muhallefatın ve varislerin listesi. Bunlardan 81 adet belge, miras ve verasetle ilgilidir, 35 adet tereke ve mirasçı listesi mevcuttur. 57 adet nafaka ve mehir, 18 adet de boşanma içerikli kayıt tespit edilmiştir. Evliliğe dair en çok kaydı tutulan vakalar yaygın olarak mehri kaydettirme, mehrini ve nafakasını talep etme ve boşanmalar şeklindedir. Nikah, kadı huzurunda yapılmamış olsa da evliliğin ispat edilmeye çalışıldığı hüccetler de söz konusudur. Çok eşliliğe dair sadece 2 adet kayıt vardır. İlk kayıta Cinayet sonucu öldürülen Şah Mehmet'in geride bıraktığı Fatıma

²³ KKD, 3b/4- 9

²⁴ Kadı huzurunda taraflardan birinin kararını, diğerinin bu kararı tasdik etmesini konu eden ve bir hükmü içermeyen durumlara dair düzenlenmiş hukuki belgelere hüccet denir. Mustafa Oğuz, Ahmet Akgündüz, "Hüccet", *DİA*, C. 18, İstanbul 1998, s. 446.

²⁵ Kasâme, katili bilinmeyen kimsenin soruşturulması ve özellikle elli kişiye yemin ettirilmesidir. Eğer bir sonuç alınmazsa suç mahallinin yaşanıldığı yerdeki halk diyeti ödemektedir. Ferit Develioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Akaydın Kitabevi, Ankara 2008, s. 591.

²⁶ KKD, 3b/12-8

²⁷ KKD, 3b/7-9

²⁸ KKD, 3a/57-6

²⁹ KKD, 3b/2- 4

ve Devlet isminde iki eşi vardır³⁰. Bir diğer çok eşli kişi de kayıtlarda çok nadir rastladığımız kitap isimleri ve çeşitli ölçme aletlerini içeren tereke listesi, iki varak tutan Ebubekir Efendi'dir. En az iki eşinin olduğu anlaşılmaktadır³¹. Kadın veya erkek farklı kişilerle birden fazla evlenme tespit edilememiştir. Ancak boşandığı eşle tekrar evlenme vakaları mevcuttur. Divan köyünden İbrahim oğlu Abdullah, Mehmet Ali kızı Hacı Bike'ye yirmi flori mehir ile nikah kıymıştır. Daha sonra Hacı Bike'nin mehrinden vazgeçmesi yoluyla boşanmışlardır. Ancak bir süre sonra on flori mehir ile tekrar evlenmişlerdir. On floriyi ve bundan başka bir yorgan ve iki kuzulu bir koyunu kadın, eşine hibe etmiştir. Ancak tekrar boşanmışlardır, şimdi mahkemede Abdullah, hibe edilen flori ve diğer eşyaların durumunu sormaktadır. Sonraki davada ise Hacı Bike, miktarın on flori mehir, üç flori nafaka, iki kuzulu koyun ve bir yorgan olduğunu onaylamış ve bunlardan vazgeçtiğini bildirmiştir³².

Evlenme, boşanma, nafaka, mehir gibi evlilik kurumlarıyla ilgili tüm sorunları kadınların konuya mahsus veya sabit olarak belirledikleri bir vekil vasıtasıyla çözmeye çalıştıkları bilinmektedir. Ancak Aynışah isimli kadının vekile ihtiyaç duymadan bizzat mahkemeye taşıdığı konu ve şikayeti, evlilik ve eşler arasındaki ilişkilere dair ilginç bir davadır. Aynışah'ın iddiasına göre eşi Abdullah oğlu Mehmet, karısına kahpe diyerek küfür etmiştir. Mehmet'in durumu inkar etmesine rağmen Mustafa ve Ali isimli kişiler, hakaret olayını doğrulamışlardır. Davaya dair başka kayıtlar olmadığı için Mehmet'e ne tür bir ceza verildiğini veya evliliğin akıbetini takip edemiyoruz³³.

Evlilik kurumuyla ilgili nafaka, mehir, boşanma gibi konularda bazı zimmîlerin de Müslümanların hukuk kurallarına ve adetlerine göre hareket ettikleri görülmektedir. Kirmancık'ta vefat eden Boris isimli zimmî, eşi Eseyfa ile evlendiğinde mehir için "İster altı altın al istersen bir baytal at vereyim" demiştir. Eseyfa baytalı kabul etmemiştir. Şimdi eşi öldükten sonra terekeden taksimat yapılacaktır. Boris'in kardeşi Tosi, "Eseyfa baytalı kabul etmişti" demektedir. Eseyfa ise kabul etmediğine dair mahkemede yemin etmiştir ve kendisine Boris'in terekeden altı altın hükmedilmiştir³⁴.

Miras paylaşımında kız ve erkek arasında yapılan taksimatta erkeğe verilen pay kıza verilecek olan payın iki katı iken nafaka bağlanılan çocuğun cinsiyeti önemli değildir. Kız veya erkek aynı yaşlarda çocuklara bağlanılan günlük akçe miktarı aynıdır. Miktar, çocukların yaşları farklı ise değişebilmektedir. Vefat eden Fazlı'nın geride kalan eşi İsmihan mahkemeye gelerek, "Fazlı'dan dört evladım var, büyüğünün adı Mehmet ve kızlarımın adı da Hüsnüşah, Ümmi ve Nurşah'tır. Hepsinin vasîsi benim, bu zamana kadar çocukları kendi yanımda besledim şimdi nafaka takdir edilmesini istiyorum" demiştir. Bu talep üzerine mahkeme tarafından; Mehmet'e ve Hüsnüşah'a üçer akçe, Ümmi ve Nurşah'a ikişer akçeden dördüne toplam on akçe bağlanmıştır³⁵. Mehmet, erkek çocuğu, Hüsnüşah ise kız çocuğu olmasına rağmen her iki kardeşe de üçer akçe bağlandığı görülmektedir.

3.5. Vakıflarla İlgili Kayıtlar

Türk-İslam ülkelerinin toplum ve kültür hayatında önemli rol oynayan hayır kurumları olan vakıflar, hayır sahiplerinin mallarını dini ve sosyal alanda hayırlı işler için tahsis etmeleri şeklinde gelişmiştir³⁶. Vakıflar, henüz kuruluş aşamasında hukuki işlem gerektiği için doğal olarak kadı sicillerine konu olmuşlardır. Osmanlı Devleti'nde olduğu gibi Kırım Hanlığı'nda da topluma dini ve sosyal hizmet götüren cami, mescit, medrese, türbe, zaviye, han, hamam, kervansaray, çarşı, köprü ve yolların büyük çoğunluğu vakıf gelirleri ile yapılıp, tamir edilmektedir. Vakıf kurma, vakfiye, vakıflara görevli tayinleri, vakıf tamirleri, vakfa bağış, vakıf akçeleri, vakfa borçlanma, vakıf dükkanlarının kiralanması, vakıf için gayri menkul satma- alma, vakıf için terekeden mal ayırma konularını içeren toplam 32 adet belge tespit edilmiştir.

Devletin ve toplumun ileri gelenlerinin, maddi durumu iyi olanların vakıf yaptırmalarının dışında vakfa arazi, dükkan ve nakit para bağışladıkları da tespit edilmiştir. Kırım Hanı İslam Giray Han Eski

³⁰ KKD, 3b/12-9.

³¹ KKD, 3a/71-7

³² KKD, 3a/68-1

³³ KKD, 3b/22- 4

³⁴ KKD, 3b/17-14.

³⁵ KKD, 3b/23- 6

³⁶ Hacı Mehmet Günay, "Vakıf", *DİA*, C. 42, İstanbul 2012, s. 475.

Orda'daki camiye vekili Mehmet Odabaşı aracılığıyla 100 altın bağışlamış ve mahkemede Kutlu Şâh Mirza ve Seyyid Gâzî Ağa isimli kişiler altını vakıf işleri için kullanmak üzere teslim almışlardır³⁷.

Defterde en çok dikkatimizi çeken İslam Giray Han'ın babası merhum Selamet Giray Han için bir Kuran vakfetmesi ve kim okursa babamız Selamet Giray için sevabını bağışlasın demesi ve mahkemede kadı tarafından vakfın sıhhatine hüküm olunması ve kaydedilmesidir³⁸.

Vakıflara borçlanmalar da tespit edilen konular arasındadır. Alma nehrinden Sefer Ali isimli kişi Tatar Mirza Ağa'nın mescidi evkafından iki altın borç almış, karşılığında da çayırını rehin göstermiştir. Ancak bir süre sonra Sefer Ali vakfa olan borcunu ödeyemeden vefat ettiği için, vakıf görevlileri rehin olan çayırın satışı için mahkemeye başvurmuşlar ve Kurman Gazi isimli kişiye yedi buçuk altına satışını gerçekleştirmişlerdir³⁹.

3.6. Kölelik Kurumu ve Ticareti ile İlgili Kayıtlar:

Köle alış-verişi, alınan kölenin hür veya kusurlu çıkması, miras bırakılması, kiraya verilmesi kaybolan, gasp edilen, darp edilen köleler, köle azat edilmesi, azatlık anlaşması, itknâme verilmesi ve cariyeye ile evlenme gibi konuları içeren toplam 76 belge mevcuttur. Kayıtlardan anlaşıldığı üzere Kırım Yarımadası köle ticareti ve köleliğin kurum olarak incelenmesi açısından zengin bir coğrafyadır.

Osmanlı Devleti'nin İstanbul'u fethinden ve Kırım Hanlığı'nın Karadeniz'de ortaya çıkmasından önce Karadeniz sahilleri önemli bir köle kaynağı idi⁴⁰. Bu durum Hanlık devrinde de devam etmiştir. Ekonomisi köle ticaretine dayanan Kırım'da "mal-i nâtık" yani konuşan mal olarak adlandırılan köleler, dış ticaretin temel unsurudur⁴¹. Özellikle Anadolu ve Kırım arasında yapılan köle ticareti oldukça önemlidir. Karadeniz limanlarına, kayıtlardaki köle tariflerinden de anlaşılacağı gibi Çerkes, Gürcü, Abaza, ve bazen de Kazan Tatarları köle olarak gönderilir bunlar Anadolu'nun çeşitli şehirlerine satılırdı⁴². Ticaretin dışında coğrafi konum ve iklim itibarıyla tarım ve hayvancılığa uygun olan Kırım'da yaşayan halklar için fiziksel iş yükü gerektiren işlerde köle ve cariyelerin kullanılması iş yükünün de hafifletilmesi demektir⁴³.

İncelenen muhallefet kayıtlarına göre defterde göre en çok köle sahibi kişi Mevlüt Ağa'dır. Fiyatları 30 hasene (altın) ve 120 hasene arasında değişen toplam on üç köleye sahiptir. Eğer köle tüccarı değilse elindekileri çalıştırmak için kullanabileceği evleri, bağları, bahçeleri ve değirmenleri olma ihtimali yüksektir. Her iki durumda da Mevlüt Ağa'nın servet sahibi olduğunu kölelerinin yanı sıra terekisinde bulunan diğer mal varlığından da anlıyoruz⁴⁴.

Seferlerde kaçırılan, alınıp satılabilen, çeşitli işlerde çalıştırılan, kiralanabilen ve belli şartları yerine getirdikten sonra azat edilebilen köleler bir servet değeri olarak miras da bırakılabilir. Gazi Murat Mirza'nın muhallefatinde⁴⁵ isimleri ve fiyatları verilen tüm aile köle olarak miras olarak bırakılmıştır. Evli olan Boran kazak'a 40 hasene değer biçilirken eşi 60 hasene değerindedir. 4 çocuk sahibi olduğu anlaşılan ailenin 15 sim (gümüş) değerindeki küçük kızı, Gülsümhan isimli mirasçıya kalırken, 20 hasene değerindeki üçüncü kızın Nur Sultan'a bırakıldığı görülmektedir. Buradan anlaşıldığı gibi kölelik kurumunda aile bütünlüğü söz konusu değildir. Örnekte olduğu gibi henüz küçük olduğu anlaşılan iki kız çocuğu miras paylaşımında farklı kişilere kalmıştır.

Hasan, eşi Şahnaz ve beş çocuğuyla toplam 350 hasene değerindedir ve bedeli sulh olarak verilmişlerdir. Yani bütün aile köle statüsündedir. Birlikte alınıp satılabilmektedirler. Köle bir ailede

³⁷ KKD, 3a/88- 4

³⁸ KKD, 3a/75-2

³⁹ KKD, 3a/88-9

⁴⁰ Alan W. Fisher, *Kırım Tatarları*, Çev. Eşref Bengi Özbilen, Selenge Yayınları, İstanbul 2009, s. 46

⁴¹ Ahmet Nezih Turan, "Bahçesaray Köleleri (17.-18.Yüzyıllar)", *Bilig*, S. 48, Ankara 2009, s. 243.

⁴² Muzaffer Ürekli, *Kırım Hanlığı'nın Kuruluşu ve Osmanlı Himayesinde Yükselişi 1441-1569*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1989, s. 94.

⁴³ Fırat Yaşa, "Kırım Hanlığı'nda Köleliğin Sosyal ve Mali Boyutları", *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, C. 13, S. 3, Gaziantep 2014, s. 662.

⁴⁴ KKD, 3a/62-6

⁴⁵ KKD, 3b/5-6

doğan her çocuk köle olarak dünyaya geliyordu⁴⁶. Başkalarının kölelerini gasp etme ve satma da kayıtlara yansıyan yaygın vakalardandır. 1058 senesinde mahkemeye başvuran Kadir Ağa'nın oğlu Kazeş, Bayram Gazi'den şikayetçi olmuştur. Kazeş'in Yaske isimli kazağını ve Eyvaşke isimli kölesini gasp eden Bayram Gazi, köleleri Balıklago'da başka bir adama satmıştır. Kazeş Bey ise adı geçen köleleri müşteri olan adamdan geri almıştır ancak durumun mahkeme tarafından hukuken sorgulanmasını istemiştir⁴⁷.

SONUÇ

Mahkemede kadılar ve naibleri tarafından tutulan kayıt defterleri olan şer'iyye sicilleri tarih araştırmalarında başvurulabilecek önemli arşiv kaynaklarından birisidir. Bu çalışmada tanıtımı yapılan kadı defterlerinin en önemli özelliği Kırım Hanlığı'nın sosyal tarihini çalışmak isteyenler için temel bir kaynak özelliğini taşımasıdır. Türkiye'nin Kırım sicillerinden haberdar olmasını sağlayan ve yazdığı makale ile sicillerin tanıtımını yapan ilk araştırmacı Halil İnalçık'tır. 121 defterden oluşan koleksiyonun Bilkent Üniversitesi ve İSAM' da mikrofilmleri mevcuttur. Elimizde bulunan ve toplamda 90 varak olan 3a ve 3b ciltlerinin içerik alanı ağırlıklı olarak 17. yüzyılda Kırım Hanlığı'nın başkenti Bahçesaray kazası mahalle ve köylerine aittir. Bunun dışında Gözleve, Mankub, Balıklava, Karasu, Kefe, Taman kazaları ve buralardan yansıyan vakalar da kayıtlarda mevcuttur. Çalışmada kadı kayıtlarının tarih araştırmalarına sosyal, ekonomik, hukuki ve folklorik olarak katkı sağladığından bahsedilerek 1648-1679 yılları arasında Kırım Hanlığı mahkemelerine yansıyan kayıtlar, konularına göre tasnif edilmeye çalışılmıştır. Bu sınıflandırma genel başlıklar halinde idari, sosyal, ekonomi, aile yapısı ve kölelik kurumlarını içermektedir. Kırım coğrafyasını ilgilendiren başlıca kurumlar, incelediğimiz defterlerden örnekler verilerek açıklanmaya çalışılmıştır. Oldukça renkli ve zengin olan bu verilerin hanlığın kaza, köy ve mahalle dokusuna dair ayrıntılı bilgiler içerdiği gözlenmiştir. Evlilik, boşanma, mehir, nafaka, darp, cinayet, hakaret, alacak verecek ilişkisi, gayri menkul alış verişi, köleler, hayvanlar, vasilik, kefillik, sınır anlaşmazlıkları, malını hibe etme, miras, veraset, tereke en sık rastlanılan içerik konularıdır. Sonuç olarak, transkript edilen defter, maddi açıdan olduğu kadar muhteva açısından da tanıtılarak Kırım'ın idari, sosyal, ekonomik, kültürel, dini yapısı hakkında bu alandaki çalışmalara katkı sağlanmaya çalışılmıştır.

KAYNAKÇA

Arşiv Kaynakları

1648-1679 Tarihli 3a ve 3b Numaralı Kırım Kadıasker Defterleri

(Otdel Rukopisey Rossiyskoy Natsionalnoy Bibliotek , Fond 917, Sicil 3a/3b.)

Kitaplar

Bıyık, Ömer (2014) *Osmanlı Yönetiminde Kırım (1600-1774)*, Ötüken Yayınları, İstanbul.

Develioğlu, Ferit (2008) *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Akaydın Kitabevi, Ankara.

Evliya Çelebi (2011) *Seyahatname*, Haz. Seyit Ali Kahraman, 7. Kitap, Cilt 2, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul .

Fisher, Alan W. (2009), *Kırım Tatarları*, Çev. Eşref Bengi Özbilen, Selenge Yayınları, İstanbul.

Özdem, Zeynep (2010) *Kırım Karasubazar'da Sosyo-Ekonomik Hayat (17. Yüzyıl Sonlarından 18. Yüzyıl Ortalarına Kadar)*, TTK Yayınları, Ankara.

Öztürk, Yücel (2014), *Osmanlı Hakimiyetinde Kefe 1475-1600*, Bilge Kültür Yayınları, İstanbul.

⁴⁶ KKD, 3a/83-6

⁴⁷ KKD, 3b/51-10

Ürekli, Muzaffer (1989) “Kırım Hanlığı'nın Kuruluşu ve Osmanlı Himayesinde Yükselişi 1441-1569”, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara.

Makaleler

Akgündüz, Ahmet, (2009) “İslam Hukukunun Osmanlı Devletinde Tatbiki: Şer'iyeye Mahkemeleri ve Şer'iyeye Sicilleri”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, S. 14, Ankara, s.13-48.

Beşirli, Mehmet (1999), “385 Numaralı Harput Şer'iyeye Sicili'nin Tanıtımı ve Osmanlı Şehir Tarihi Açısından Önemi”, *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM)*, S. 10, s. 3-25.

Cihan, Ahmet, Fehmi Yılmaz (2004) “Kırım Kadı Sicilleri”, *İslam Araştırmaları Dergisi*, S. 11, İstanbul, s. 131-176.

Günay, Hacı Mehmet (2012) “ Vakıf ”, *DİA*, Cilt 42 , s. 475-479.

İnalçık, Halil (1996) “Kırım Hanlığı Kadı Sicilleri Bulundu”, *Belleten*, C. LX, S. 227 (Nisan), Ankara, s. 165-190.

Kavak, Nuri (2008) “Kırım Hanlığı Şer'iyeye Sicilleri ve Muhtevası Üzerine”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 7, Isparta, s.13-27.

Oğuz, Mustafa, Ahmet Akgündüz (1998) “ Hüccet ”, *DİA*, Cilt 18, İstanbul, s. 446-450

Turan, Ahmet Nezihi (2003) “Kırım Hanlığı Kadı Sicilleri Hakkında Notlar”, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, S. 9, İstanbul, s. 1-16.

Turan, Ahmet Nezihi (2009), “Bahçesaray Köleleri (17.-18.Yüzyıllar)”, *Bilig*, S. 48, Ankara, s. 239-252.

Yaşa, Fırat (2014) “Kırım Hanlığı'nda Köleliğin Sosyal ve Mali Boyutları”, *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, C.13, S. 3, Gaziantep, s. 657-669.

Yüksek Lisans ve Doktora Tezleri

Aktaş Sarı, Sema (2016) *1648-1679 Tarihli 3a ve 3b Numaralı Kadıasker Defterine Göre Kırım'da Sosyal ve Ekonomik Hayat*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya.

Çelik, Dilek (2011) *67 A 90 Nolu ve 1017-1022 (1608-1613) Tarihli Kırım Hanlığı Kadıasker Defteri (Tahlil ve Transkripsiyon)*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya.

Kavak, Nuri (2008) *Kırım'ın Karasu Kazası 1683-1744 (Şer'iyeye Sicillerine Göre)*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.

Yaşa, Fırat (2014) *67 A 90 numaralı (Dördüncü Cilt), 1061- 1062 Tarihli Kadıasker Defterine Göre Kırım'da Sosyal ve Ekonomik Hayat*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya.